

3. Когда все искусства вместе: Комплекс изданных авторских полихудожественных программ: — Мурманск, 1995. — 132 с.
4. Масол Л. М. Медіакультура як компонент освіти / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта — 2003. — № 2. — С. 2-7.

The article reveals the problems of modern national schools, which follow the creative inheritance, wills of Ivan Ohienko on the formation of spiritual and cultural values of the individual.

Key words: personal spiritual values, artistic culture, integrative approach to teaching, artistic and aesthetic disciplines cycle.

Отримано: 26.08.2011 р.

УДК 001(477)(092):811.161.2

Л. В. Мужеловська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДУХОВНИЙ, ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РІДНОЇ МОВИ В КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті на основі аналізу низки наукових праць Івана Огієнка досліджуємо духовний, етнокультурний та лінгводидактичний потенціал рідної мови і визначаємо його вплив на формування національної свідомості та самосвідомості особистості.

Ключові слова і словосполучення: духовний, етнокультурний, лінгводидактичний, рідна мова, національна свідомість.

Національна програма розвитку освіти як один із стратегічних напрямків розвитку освіти у першій чверті ХХІ століття визначає національний характер освіти і національне виховання як органічну складову освіти загалом, що має на меті “виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування в молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової культури” [1].

Національна свідомість кожного українця є основою для формування таких загальнолюдських істин, як патріотизм, громадянськість, висока духовність і мораль, які повинні мати практичне втілення в служінні своєму народові, незалежній Україні. Саме про таких нащадків-українців мріяв Іван Огієнко.

Національне прозріння й самоусвідомлення себе як сина великого, славного, мудрого народу почалося в Івана Огієнка з відчуття болю за несправедливу, тяжку долю рідної мови, якій випало пройти надзвичайно складний шлях, але не загинути, не розчинитися серед інших мов завдяки обороні її в усі часи кращими національними проповідниками та популяризаторами. Усе свідоме життя Івана Огієнка було пов'язане з безкорисливою, але плідною роботою, спрямованою на повноцінний розвиток української мови, культури, державності як першо-

основи збереження та розвитку нації. Як один з найвидатніших мовознавців ХХ ст. він, зокрема, писав: “Не стане мови — не стане національності; вона геть розпорошиться між дужчим народом... От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, і от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань” [4, с. 301].

Найвагомішими ознаками рідної мови кожної людини Іван Огієнко вважав її духовне зародження, нерозривний зв'язок з мовою батьків, мовою етносу, до якого людина належить, і культурою цього етносу. Але байдуже ставлення українців до власної мови непокоїло видатного борця за її утвердження і становлення як державної. Широ вірячи, що лише “рідна мова — найголовніший ґрунт, на яким зростає і цвіте нація”, Іван Огієнко створює “Науку про рідномовні обов'язки” — програмовий твір, гідний найвищої оцінки мовнодержавницької свідомості його автора. Ідеї, проголошені багато років тому, не втратили своєї актуальності й до сьогодні. Вони можуть стати міцною основою будь-якої урядової програми сприяння відродженню української мови як державної.

У Передмові до “Науки про рідномовні обов'язки” вчений зазначав, що “рідна мова — це найважливіша основа, на якій зростає духовно й культурно кожний народ”, що “рідна мова — то сила культури, а культура — сила народу, тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї рідної мови з найбільшою святістю, з найчулішою опікою” [5, с. 3]. Мислитель закликав виховувати своїх дітей тільки рідною мовою, “бо тільки вона принесе їм найбільше духовних цінностей”, а “дитина, вихована нерідною мовою, ніколи не буде для свого народу національно сильною і морально міцною” [5, с. 38; 40]. З боєм звучать його слова, звернені до тих батьків, які соромляться рідної мови. Це “дошкульна зрада свого народу та найбільший гріх супроти дітей і своєї нації [5, с. 39].

Актуальними є міркування Івана Огієнка і щодо мовного середовища, яке фактично формує й виховує особистість. Тому, на думку вченого, в мовній освіті молоді важливу роль повинні виконувати провідні суспільні інституції — преса, література, школа, театр, суд, церква. Саме духовна сутність віри нерозривна з рідною мовою тих, хто звертається у своїх молитвах до Творця. Щодо ролі церкви у підтримці й розповсюдженні рідної мови Іван Огієнко (митрополит Іларіон) зауважував, що “кожна віра найміцніше зв'язана з рідною мовою народу, бо рідна мова — то основний родчий ґрунт кожної віри. Рідна мова — шлях до Бога” [5, с. 30]. Святим гаслом, яке все життя не втомлювався повторювати богослов Огієнко, було “Хвалімо Бога рідною мовою!”, а провідником “доброї літературної мови в народ, на переконання вченого, мусить бути Українська Православна Церква. Усі переклади Богослужбових Книг мусять бути зразком нашої літературної мови. Усі проповіді в Церкві мусять виголосуватися хорошою літературною мовою... І коли народ бачить, що його мова освячується в Церкві, як мова Богослужбова, тоді тільки він належно зрозуміє, що мова — душа його” [2, с. 11]. Цінним у цих щирих і переконливих настановах є те, що Іван Огієнко витворив

унікальну філософію органічної єдності духовного й природного, даного Богом і створеного людиною, мови і християнства, національного і релігійного. Повчально звучать ці рекомендації й сьогодні, бо в часи відновлення і становлення незалежної України й досі маємо чимало невирішених проблем щодо функціонування Української Православної церкви. Вчений-педагог наголошував на великому виховному значенні церкви, бо вважав, що вона впливає на вироблення в дитини правдивої думки, любові до своєї батьківщини, бережливого ставлення до рідної мови, чесного життя; з християнською церквою також нерозривно пов'язані народні традиції, звичаї, вірування.

Для Івана Огієнка мовно-релігійне питання виростає до висот морально-етичних: “Рідна мова — це вищий вияв християнської моралі” [3, с. 34]. Оскільки справжній християнин бажає, щоб релігійна мораль усе більше ставала мораллю загальнолюдською, то не дивно, що й цьому процесі мова кожного народу відіграє важливу роль. А поязак людина в стихії рідної мови знаходиться з моменту народження, а до віри прилучається пізніше, вже стаючи свідомою, то в дихотомії “християнська мораль — національна мова” Іван Огієнко нерідко перевагу надає рідній мові: “Хто міцний у рідній мові, той міцний і в батьківській вірі” [5, с. 31].

Найголовнішу роль із впровадження української мови в усі сфери життя вчений покладав і на державу, яка повинна “всіма можливими силами дбати про якнайкращий розвиток спільної для всіх племен її народу літературної мови як найміцнішої основи для його духовного об'єднання” [5, с. 7, 8]. Для бездержавних народів надзвичайно важливою повинна стати думка Івана Огієнка про те, що “державним народом не може стати народ, несвідома нація, що не має соборної літературної мови, спільної для всіх його племен” [5, с. 13, 14].

Відсутність літературної форми мови може стати причиною “винародовлення етносу”, тому дослідник застерігає, що “мовне винародовлення завжди і конче провадить до морального каліцтва” [5, с. 8], а це, безсумнівно, загрожує державі. Знання рідної мови, передусім її літературної форми, для Огієнка — основа патріотизму.

Літературна мова, рідна для певного етносу, на думку вченого, виконує такі важливі “політичні й духовні” функції:

- забезпечення “всенациональної єдності”, незалежності, “духовної сили й політичної могутності”;
- зміцнення державності, національної свідомості;
- формування духовної культури, національно свідомої інтелігенції, спільних для етносу духовних цінностей;
- виховання “правдивих національних талантів і геніїв”;
- розвиток системи освітніх закладів, у яких навчання проводилося б рідною літературною мовою.

Важлива роль, на переконання Івана Огієнка, покладається особливо на вищу школу, бо саме на цьому етапі мовного виховання остаточно формується громадянин і патріот. З іншого боку, “завершенням перетворення етнографічного народу в культурну націю є створення вищих національних рідномовних шкіл”, а студентство,

зазначає навчитель, є “найкращим цвітом нації, її найміцнішим ґрунтом, на якому вона зростає”, тому найголовніший обов’язок кожного студента — “добре знати Науку про рідномовні обов’язки й віддано працювати за її наказами та для проведення її в життя” [5, с. 46, 47].

Не оминув Іван Огієнко і вчителя, його основної місії не тільки в навчальному процесі, але й у національному та культурному вихованні свідомого громадянина своєї держави. Проблема “вчитель і рідна мова” залишається актуальною й сьогодні. Йдеться не тільки про добре знання мови як системи зі складною структурою, а й про практичне володіння літературним мовленням, застосування досконалої методики навчання рідної мови, що передбачає виховання мовної особистості. “Кожний учитель — якого б фаху не був він — мусить досконало знати свою соборну літературну мову й вимову та соборний правопис”, — писав Іван Огієнко в “Науці про рідномовні обов’язки” [5, с. 37]. Вчитель як носій літературної мови має дбати про правильність і чистоту свого й учнівського мовлення, прищеплення любові до рідного слова; він має бути організатором позашкільної та позакласної роботи; вчитель повинен разом з учнями та іншими вчителями готувати й проводити “Свято рідної мови”.

Розуміючи величезну роль рідномовних часописів для суспільства, вчений закликав усіх свідомих українців, доля яких розкидала по різних землях, “щедро підтримувати свої національні періодичні й неперіодичні видання”, наголошуючи, що “добрий стан національних видань — то могутня сила народу й запевнення розвою рідної мови, а висота їх накладу — то ступінь національної свідомості народу” [5, с. 11]. Іван Огієнко, як редактор та видавець журналів “Рідна мова”, “Наша культура”, “Віра й культура”, “Слово істини”, своїм безкорисливим прикладом довів, що саме періодичні видання можуть “плекати ідею всенациональної одности народу, як підставу його сили й одности літературної мови” [5, с. 29]. Так, характер та зміст публікацій “Рідної мови” обумовлювалися головною ідеєю соборної української літературної мови як запоруки міцної національної свідомості і самостійної державності. Саме на велику консолідаційну силу мови наголошувала більшість дописувачів часопису, а чи не найбільше — його незмінний автор і видавець Іван Огієнко: Огієнко І. Москалізми в нашій мові // Рідна мова. — 1933. — №1. — С. 13,14; Огієнко І. Української літературної мови мусимо вчитися, щоб знати // Рідна мова. — 1933. — № 2. — С. 33-42; Огієнко І. Для одного народу один правопис! Наші правописні непорозуміння // Рідна мова. — 1933. — № 5. — С. 161-170; Огієнко І. Наша часописна мова. — Рідна мова. — 1933. — № 9. — С. 289-294; Огієнко І. Плекаймо свою літературну мову! — Рідна мова. — 1933. — № 11. — С. 465-474; Огієнко І. Без спільної літературної мови нема нації! — Рідна мова. — 1935. — № 9. — С. 385-392; Огієнко І. Значення Шевченка в історії української літературної мови // Рідна мова. — 1935. — № 3. — С. 97-102. та ін.

Плекання рідної мови як найголовнішої основи нашої духовної культури Іван Огієнко вважав обов’язком “кожного свідомого громадянина, що зве себе інтелігентом”. Така форма встановлення зв’язків

з читачами та прихильниками часопису, на думку вченого, є “найкращим способом цілий наш народ заохотити до рідномовної праці, а тим самим дати родючий ґрунт для витворення найміцнішої літературної мови” [6, с. 467]. Редакція журналу також розробила й надрукувала проект статуту “Гуртка плекання рідної мови”, найціннішим матеріалом у якому було десять заповідей свідомого громадянина. Ось деякі з них: “Мова — то серце народу: гине мова — гине народ”; “Хто цурається рідної мови, той у саме серце раниць свій народ”; “Літературна мова — то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її”; “Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис”; “Головний рідномовний обов’язок кожного свідомого громадянина — працювати для збільшення культури своєї літературної мови” [6, с. 470-471].

Отже, ідеї Івана Огієнка про роль рідної мови в житті народу й нації є особливо актуальним сьогодні, коли наш народ будує суверенну незалежну Українську державу, — тому вони й повинні популяризуватися, щоб застати в душу кожного, хто не байдужий до долі української мови.

Список використаних джерел:

1. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. — 24 квітня — 1 травня 2002.
2. Митрополит Іларіон Наша літературна мова. Як писати й говорити політературному. Мовні нариси / Митрополит Іларіон. — Вінніпег : Наша культура, 1958. — 424 с.
3. Огієнкові афоризми і сентенції / упоряд., вступ. стаття і покажчик Зиновія Тіменика. — Львів, 1996. — 96 с.
4. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Українська культура / Іван Огієнко (митрополит Іларіон). — К. : Наша культура і наука, 2002. — 342 с.
5. Огієнко І. Наука про рідномовні обов’язки: Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства / І. Огієнко. — Факс. вид. — К. : Обереги, 1994. — 72 с.
6. Огієнко І. Плекаймо свою літературну мову! / І.Огієнко // Рідна мова. — Варшава, 1934. — Ч. 11.

In the article the author investigates spiritual, ethno-cultural and linguo-didactic potential of the native language and determines its impact on the formation of national consciousness and personal self-consciousness by analyzing a number of Ivan Ohienko’s scientific papers.

Key words and word-combinations: the native language, spiritual, ethno-cultural, linguodidactic, national consciousness.

Отримано: 26.08.2011 р.